

Міжнародне право

УДК 341(091)"652":340.12

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17511722>

**Особливості правового становища індивіда в міжнародному праві
стародавньої доби**

Сироїд Тетяна Леонідівна,

доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
міжнародного і європейського права, Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>

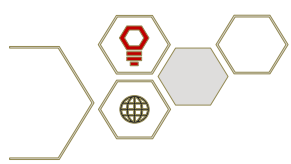
Реньов Євген Владиславович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського
права, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-5791-0548>

Прийнято: 15.10.2025 | Опубліковано: 30.10.2025

Анотація: *Вступ.* Правове становище індивіда в міжнародному праві пов'язують із сучасним розвитком концепції прав людини, зростанням ролі особи як суб'єкта міжнародних відносин та формуванням механізмів її захисту. Водночас історичний аналіз показує, що ще в давнину існували звичаєві норми, які регулювали становище іноземців, полонених, послів чи біженців і стали основою майбутніх гуманітарних та дипломатичних норм.

Короткий зміст основних результатів дослідження. У статті наголошується, що в міжнародному праві стародавньої доби існували прообрази елементів міжнародно-правових інститутів. Розглянуто статус індивіда у межах старомесопотамських правових систем та доведено, що

останній мав статус об'єкта впливу, пов'язаний із його соціальним походженням, політичною ситуацією в регіоні тощо. Визначено факт формування функціонального значення становища особи у Стародавньому Єгипті. Акцентовано на поступовому набутті статусом індивіда багатогранності та зміні такого становища від об'єкта політичного контролю до учасника зовнішньоекономічної діяльності та адресата захисту. Зазначено, що Стародавня Греція та Римська імперія відіграли ключову роль у становленні правової концепції статусу індивіда.

Висновки. Таким чином, індивід у стародавню добу не володів міжнародно-правовою суб'єктністю в повному сенсі. Протягом даного часу починає відбуватися процес інституціоналізації його присутності у міжнародному правопорядку. Правове становище індивіда в міжнародному праві стародавньої доби характеризується як перехідне між повною правовою залежністю від держави і формуванням автономної юридичної ролі.

Ключові слова: біблійні тексти, генеза правового становища, договори, звичаї, індивід, міжнародний правопорядок, міжнародне право стародавньої доби, правовий статус особи, права та свободи.

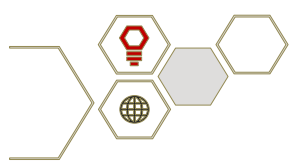
Peculiarities of the Legal Status of the Individual in the International Law of the Ancient Era

Tetyana Syroid,

Doctor of Laws, Professor, Head of the Department of International and European Law, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>

Ievgen Renov,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of International and European Law, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5791-0548>

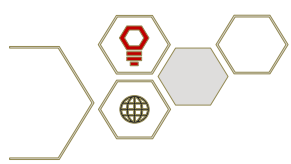

Abstract: *Introduction.* The legal status of the individual in international law is associated with the modern development of the human rights concept, the growing role of the individual as a subject of international relations, and the formation of mechanisms for their protection. At the same time, historical analysis demonstrates that even in antiquity there existed customary norms regulating the position of foreigners, captives, envoys, refugees, which later became the foundation for humanitarian and diplomatic norms.

Summary of the main findings. The article emphasizes that in the international law of the ancient era, there were prototypes of elements of international legal institutions. The authors examine the status of the individual within the Ancient Mesopotamian legal systems and demonstrate that the individual held the status of an object of influence, determined by social origin and the political context of the region, and other factors. The formation of the functional significance of an individual's status in Ancient Egypt is identified. Special attention is given to the gradual evolution of this status – from being an object of political control to becoming a participant in foreign economic activity and a recipient of legal protection. It is noted that Ancient Greece and the Roman Empire played a key role in shaping the legal concept of an individual's status.

Conclusions. Thus, in the ancient era, the individual did not possess full international legal personality. This period marked the beginning of the institutionalization of the individual's presence in the international legal order. The legal position of the individual in the international law of the ancient era can be described as transitional between complete legal dependence on the state and the emergence of autonomous legal standing.

Keywords: biblical texts, genesis of legal status, treaties, customs, individual, international legal order, international law of the ancient era, legal status of the person, rights and freedoms.

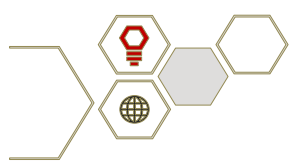

Постановка проблеми. Питання правового становища індивіда у системі міжнародного права традиційно пов'язується з подіями новітнього часу – розвитком концепції прав людини, посиленням ролі особи як суб'єкта міжнародно-правових відносин, формуванням механізмів її захисту в міждержавному просторі. Однак історичний аналіз свідчить, що ще у стародавній епохи, задовго до появи кодифікованого міжнародного права у сучасному розумінні, окремі елементи міждержавної практики вже передбачали певне регулювання становища індивіда, зокрема іноземця, полоненого, посла, купця або біженця. Такі правовідносини мали нерідко звичаєвий характер, але в них закладалися основи майбутніх норм гуманітарного права, дипломатичної практики та міжнародного захисту особи.

Актуальність теми полягає у потребі комплексного переосмислення витоків міжнародного права не лише як інструмента регулювання відносин між державами, але й як системи, що з найдавніших часів опосередковано торкалася долі окремої людини – як об'єкта, а іноді й суб'єкта міжнародних норм. Дослідження правового статусу індивіда у міжнародних відносинах стародавніх цивілізацій дозволяє глибше осмислити еволюцію міжнародного права, його антропоцентричний вимір та генезу гуманітарного виміру права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття базується на широкому колі джерел: як на писемних пам'ятках законодавства та міжнародних договорах давніх держав, так і на сучасній доктрині у сфері міжнародного публічного права, історії права та цивілізаційного розвитку. У ході проведення дослідження було використано писемні пам'ятки Хетської держави, Стародавнього Єгипту, утворень Месопотамії, Стародавніх Греції та Риму. Праці сучасних дослідників, зокрема: Буткевич О.В., Гутника В.В., Дмитрієва А.І., Бедермана Д., Гавриленка О.А., Денисенко В.В., Лимана С.І., Тітова Є.Б. та інших склали теоретичну базу дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність наукових праць, присвячених питанню становлення міжнародного

права й розвитку правового статусу особи, поза системним аналізом досі залишаються питання витоків міжнародно-правової суб'єктності індивіда у контексті стародавніх цивілізацій. Залишається відкритим питання про те, якою мірою правове становище іноземців, полонених, послів чи купців у правових системах згаданих цивілізацій можна розглядати як передумову формування інституту міжнародного захисту особи. Саме ці аспекти зумовлюють потребу у комплексному порівняльно-правовому дослідженні еволюції статусу індивіда в міжнародному праві стародавньої доби.

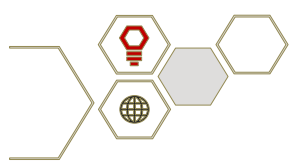
Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є виявлення й аналіз особливостей правового становища індивіда в міжнародному праві стародавньої доби на прикладі ключових цивілізацій Давнього Сходу, Середземномор'я та античних держав.

Завданнями дослідження є: з'ясування характеру міжнародно-правових норм, які прямо чи опосередковано стосувалися особи; виявлення правових режимів щодо іноземців, послів, полонених, рабів та купців; встановлення ступеня суб'єктності індивіда в міжнародному контексті стародавньої доби.

У дослідженні використано методи історико-правового аналізу, порівняльно-правовий підхід, а також герменевтичний метод для тлумачення первинних правових текстів стародавніх епох.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з методологічних проблем у дослідженні правового становища індивіда в стародавній добі є застосування категорій сучасного міжнародного права до історичних реалій, що кардинально відрізняються за своїм політичним, соціальним і правовим контекстом. У цьому зв'язку виникає питання: чи можемо ми взагалі стверджувати про «міжнародне право» у стародавніх суспільствах – і якщо так, то які його межі та зміст?

Сучасне міжнародне право, за загальним визначенням, є сукупністю норм і принципів, які регулюють відносини між суверенними державами та

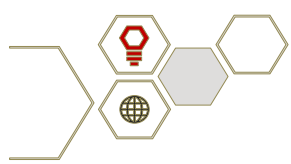

іншими суб'єктами міжнародного права. У стародавню добу таких суб'єктів у сучасному розумінні не існувало. Політична мапа світу складалася з міст-держав, царств, імперій, племінних союзів, які вступали у взаємодію переважно на основі сили, звичаїв, релігії та обрядів. Проте вже тоді існували елементи, які можна вважати прообразами міжнародно-правових інститутів: міждержавні договори, дотримання дипломатичних звичаїв, обмін послами, правила ведення війни та укладення миру.

Історики права визнають, що низка договорів стародавнього Сходу – зокрема, хетсько-єгипетський мирний договір XIV ст. до н.е. – містили формальні ознаки міжнародного договору: визначені сторони, предмет, гарантії дотримання умов (включаючи присягу перед богами), санкції за порушення [1; с. 17-19]. Це свідчить про те, що, хоча міжнародне право не існувало як окрема система, міждержавне регулювання мало нормативний характер, з елементами обов'язковості та взаємності.

Особливе значення мали звичаї, які з часом формалізувалися: інститут посольської недоторканності, обмін заручниками як форма гарантії виконання зобов'язань, укладення династичних шлюбів, заборона вбивства гінця чи глашатая. Ці норми хоча й не були універсальними, але в межах окремих регіонів (Месопотамія, Близький Схід, Середземномор'я) функціонували як міждержавні звичаї [2; с. 147-151]. У цьому контексті правове становище індивіда – зокрема, іноземця, посла, купця, полоненого – формувалося в рамках практики міждержавних відносин.

Розгляд правового становища індивіда у міжнародних відносинах стародавніх держав потребує залучення конкретних історичних джерел, які відображають норми та практики, що торкалися іноземців, послів, купців, рабів і полонених. Хоча вказані категорії осіб не мали чітко визначеного юридичного статусу як суб'єктів міжнародного права, вони були об'єктом міжнародно-правового регулювання у тій формі, яка відповідала рівню політико-правової свідомості тогочасних суспільств. До прикладу, Артур

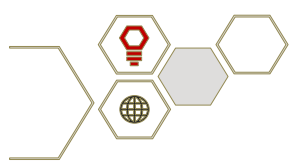
Нуссбаум зазначав: думка про те, що чужинець за визначенням є ворогом, пройняла раннє цивілізоване мислення; серед первісних народів його іноді навіть позбавляли людського статусу [3; с. 1].

Месопотамська цивілізація є однією з перших, де виявляються ознаки нормативного врегулювання зовнішніх відносин, зокрема через правові кодекси, дипломатичну переписку та договірну практику. Закони Хаммурапі (бл. XVIII ст. до н.е.) – один з найбільш систематизованих правових текстів того часу – містять згадки про іноземців, рабів, підданих інших держав, що дозволяє реконструювати їхній правовий статус.

У Законах Хаммурапі іноземець (аккад. *nakru*) виступає як особа, яка не належить до місцевої общини та має обмежену правоздатність. У деяких випадках йому забезпечувалася правова охорона, особливо якщо він перебував під протекцією місцевої влади чи храму. Проте в ситуаціях правопорушень або майнових спорів іноземці не завжди мали рівні права з громадянами – це свідчить про дію принципу привілею громадянства [4; с. 36-63].

Окрему категорію становили раби – як місцевого, так і іноземного походження. Іноземний раб, здебільшого – військовополонений, перебував у статусі власності і не мав суб'єктності в правовому полі. Водночас законодавство Вавилону, так само, як і Шумеру [4; с. 35], передбачало певні норми, що регламентували поведінку з рабами (у тому числі щодо втечі, продажу, викупу), що свідчить про мінімальні елементи правового статусу навіть для цієї категорії.

У міжнародних відносинах індивід із Месопотамії міг бути учасником дипломатичних місій, що підтверджують численні таблички з архівів Амарнського періоду, де згадується про обмін посольствами та подарунками між царствами. Однак такі особи діяли не як незалежні суб'єкти, а як представники своїх володарів, і їхня правоздатність визначалася виключно у межах цього представництва.

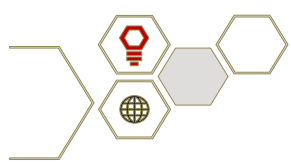
Таким чином, у межах старомесопотамських правових систем індивід – насамперед іноземець – мав статус, що варіювався залежно від його соціального походження, політичної ситуації, належності до певного правового простору. Міжнародна взаємодія визначала його положення радше як об'єкта владного впливу, ніж як носія суб'єктивних прав.

У Стародавньому Єгипті, де релігія і політика були тісно пов'язані, питання правового становища іноземця чи іншого «чужого» набиало не лише юридичного, а й сакрального значення. Джерела, зокрема дипломатичні архіви та написані на камені тексти, свідчать про досить складну систему регламентації зовнішніх контактів, у тому числі щодо переміщення людей, обміну дарами, полоненими та навіть переселення цілих племен.

Єгипетські фараони активно вели дипломатичне листування з правителями Анатолії, Месопотамії, Леванту (див. Амарнський архів, XIV ст. до н.е.), що засвідчує практику обміну послами, подарунками і навіть царськими дочками. Посли, які прибували з інших країн, зазвичай мали гарантії безпеки, перебували під охороною царя і могли розраховувати на певний рівень прийому. Це вказує на наявність уявлень про дипломатичну недоторканність, хоча її механізм не був формалізований.

Участь індивіда у зовнішньополітичних процесах також виявляється в практиці обміну полоненими після воєн, особливо в епоху Нового царства. Полонені використовувалися як робоча сила, але також могли бути переселені до Єгипту з метою колонізації певних територій. Іноді ці особи отримували обмежені права – наприклад, могли укладати шлюби, мати майно, служити в армії. Це свідчить про поступову інкорпорацію іноземців у єгипетське суспільство під контролем держави.

Щодо рабів, то, як і в Месопотамії, вони здебільшого були полоненими. Статус іноземного раба був ще більш уразливим, ніж статус місцевого: він не мав спадкових прав, не міг вільно пересуватися, його діти не ставали вільними

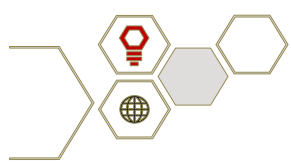

автоматично. Проте джерела також містять згадки про випадки надання свободи рабам через царський указ або як винагороду за службу.

Іноземці в Єгипті – передусім азійці, лівійці, нубійці – нерідко згадуються як окрема правова та етнічна група. Вони могли бути як ворогами, так і васалами, союзниками або підданими. У договорі між фараоном Рамзесом II та хеттським царем Хаттусілі III (XIII ст. до н.е.) чітко передбачено обмін утікачами, що, фактично, є найдавнішою формою екстрадиції – правового механізму, який прямо стосується індивіда [1; с. 17-19].

В Стародавньому Єгипті, як зазначає Юрій Добош, громадянство впливало на можливість укладення шлюбу – єгипетський громадянин не міг укласти шлюб з сирійкою або нубійкою [5; с. 26]. Також варто згадати дослідження Євгена Тітова, де зазначалось, що історії міжнародного права відомі свідчення того, що у минулому на території Дворіччя, а також у древньому Єгипті існувала практика, сформована протягом певного часу, щодо застосування заручників у відносинах як всередині окремих держав, так і між ними... задля забезпечення виконання угод, що укладали між собою володарі окремих країн. В якості заручників надавалися діти правителів [6; с. 9].

Отже, Стародавній Єгипет сформував власну систему підходів до правового становища іноземців і полонених, яка в рамках міждержавних відносин визнавала за індивідом щонайменше функціональну роль – як посланця, заручника, раба чи навіть суб'єкта переговорів. І хоча повноцінної юридичної суб'єктності особа не мала, її статус міг бути визначений і захищений залежно від контексту дипломатичних або воєнних відносин. Становище особи часто було детерміноване динамікою зовнішньополітичних обставин; підхід щодо захисту окремих категорій осіб забезпечував гнучке, контекстуальне регулювання правового статусу індивіда, що відрізняло його від абсолютної безправності тих, хто не володів певними привілеями.

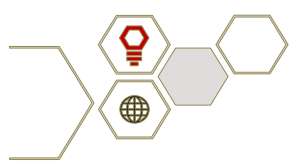

У східносередземноморському регіоні стародавні держави (Хеттське царство, Ізраїль та Фінікія) демонструють особливий підхід до міжнародної взаємодії, в межах якої індивід поступово набуває певного юридичного значення. На відміну від централізованих систем Месопотамії та Єгипту, ці суспільства частіше використовували договірні форми регулювання зовнішніх відносин, що включали прямі згадки про осіб – підданих, біженців, заручників, послів – і таким чином сприяли формуванню перших елементів правового статусу індивіда в міжнародному контексті.

Хеттське царство (бл. XVIII–XII ст. до н.е.) відоме своєю розвиненою договірною практикою, зокрема численними угодами про васалітет, мир, союз і екстрадицію. Договори уклалися з формалізованими елементами: преамбула, історичний пролог, зобов'язання сторін, санкції, клятва перед богами. Особливу увагу хети приділяли питанню вірності союзників, що тісно пов'язувалося з правовим становищем підданих цих союзників.

У низці договорів (наприклад, між царем Шуппілуліумою та васальними правителями Сирії) передбачалися спеціальні положення про повернення біженців і перебіжчиків, які втекли до Хеттського царства. Така практика передбачала взаємну відповідальність за осіб, які порушили присягу чи втекли до ворожої держави. Це є прикладом ранньої форми правового регулювання статусу іноземця в межах міждержавної угоди, що можна трактувати як прообраз механізму екстрадиції.

У хеттській міжнародно-правовій практиці в якості гарантії дотримання договорів також активно використовувалися заручники. Найчастіше це були діти чи родичі правителя, які, перебуваючи при дворі гегемона, одночасно отримували освіту, воєнну підготовку та перебували під контролем – тим самим ставали частиною політичного механізму з елементами міжнародного права. Таким чином, статус заручника – індивіда – регламентувався правовим порядком міждержавного характеру [4; с. 5-12].

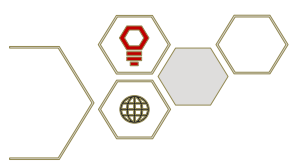

У Стародавньому Ізраїлі (приблизно з XIII ст. до н.е.) міжнародні відносини та відповідно правове становище особи формувалися переважно через релігійно-етичну призму. У книгах Старого Завіту (особливо в П'ятикнижжі) містяться численні норми, що регулюють ставлення до «чужинця», який проживає серед ізраїльтян. Йому, за певних умов, гарантувалася правова охорона: заборонялися утиски, обмеження в доступі до суду, заохочувалося милосердя [7; с. 19-28]. Це свідчить про певне визнання іноземця як носія елементарних прав, зокрема в релігійно-правовому контексті.

Також важливо, що біблійні тексти згадують про укладення союзів між племенами чи царствами, які включали зобов'язання щодо збереження життя окремих осіб (наприклад, родини Рахав у книзі Ісуса Навина). Подібні згадки демонструють, що індивід міг фігурувати в міжнародних угодах як адресат правового захисту або винятку.

Фінікійські міста-держави (Тир, Сидон, Бібл, Карфаген), маючи потужну морську торгівлю [8; с. 15, 163], формували міжнародні відносини переважно через комерційні угоди. Купці, мореплавці та колоністи з Фінікії були одними з перших осіб, що діяли в транскордонному просторі на постійній основі. Зважаючи на необхідність захисту економічних інтересів, фінікійці поступово виробили систему торгових звичаїв і домовленостей, яка включала взаємне визнання певних прав для чужоземців. Деякі угоди з місцевими народами містили гарантії безпеки для фінікійських купців, а також врегулювання спорів за участі третейських суддів – що свідчить про еволюцію процедурного елементу в міждержавних правовідносинах.

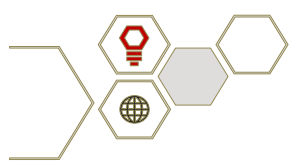
Таким чином, у Хеттському царстві, Ізраїлі та Фінікії правовий статус індивіда поступово набував багатогранності – від об'єкта політичного контролю (заручники, біженці) до учасника зовнішньоекономічної діяльності (торговці, колоністи) та адресата морально-релігійного захисту (чужинці у біблійному праві). Хоча про повну міжнародно-правову суб'єктність ще не

Йдеться, ці приклади демонструють поступове визнання за особою певного юридичного значення в межах міждержавних механізмів. Цей процес формував підґрунтя для еволюції норм та звичаїв окремих сфер міжнародного права в наступні епохи та відображав ширші зрушення у правовій культурі Стародавнього Сходу, де індивід дедалі більше починав розглядатися як самостійна правова і соціальна цінність.

Стародавня Греція та Римська імперія відіграли ключову роль у становленні правових концепцій, які згодом лягли в основу європейського правопорядку, включаючи міжнародне право. На відміну від східних деспотій, де індивід у міжнародному контексті розглядався переважно як об'єкт політичного впливу, у греко-римському світі поступово формується уявлення про особу як носія певного юридичного статусу навіть у транскордонних відносинах, що зумовлено високим рівнем правової свідомості, розвитком юридичної науки та активною міжнародною торгівлею і дипломатією.

У Стародавній Греції (особливо в класичну добу V–IV ст. до н.е.), а також у малоазійських та причорноморських полісах ключовими категоріями, які визначали правовий статус особи, були «громадянин» та «чужинець» (метеки) [9; с. 343]. Метеки, тобто постійно проживаючі в полісі іноземці, не мали політичних прав, але могли володіти майном, вступати в договірні відносини, захищати свої інтереси в суді (через посередника-громадянина) і сплачували спеціальний податок. Це свідчить про наявність окремого правового режиму для іноземців, що регулювався як внутрішнім правом поліса, так і міжполісною практикою. Тут доречно процитувати Ольгу Шередько, що у Стародавній Греції було розвинуте дипломатичне і консульське право через представництва, а також передбачено захист прав іноземців через «особливих опікунів гостинності» або як їх ще називали «офіційний друг одного міста в іншому», чия діяльність була подібна до діяльності почесного консула, оскільки вони були громадянами міста перебування [10; с. 42]. Як зазначає Марія Левчук, з активізацією міжполісних

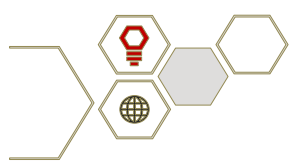
відносин, передусім економічних, формується інститут проксенії та з'являється посада проксена. До основних обов'язків проксена належали: захист прав і майна іноземців на території полісу, забезпечення представництва їхніх інтересів у суді, сприяння в укладенні правочинів, виконання дипломатичних місій [11; с. 34].

Міжгрецькі договори часто включали положення про забезпечення безпеки іноземців, свободи пересування, захисту майна – що фактично були прообразами норм, які в сучасному міжнародному праві регламентують права іноземців. Крім того, відомі випадки надання політичного притулку ворожим громадянам або вигнанцям – індивід у таких випадках набував особливого статусу, що регулювався як внутрішніми нормами, так і міжнародними угодами.

Щодо воєнного часу, то в грецькій традиції формувалися звичаї ведення війни, які стосувалися поводження з полоненими, перемир'я, повернення тіл загиблих. Підписання мирних договорів (як, наприклад, Нікіїв мир 421 р. до н.е.) [8; с. 124] включало гарантії безпеки для цивільних та визнання окремих прав осіб, що перебували під контролем ворожої держави.

Римське право, особливо з періоду пізньої республіки та принципату, зробило вирішальний внесок у формування фундаментальних категорій міжнародного правового статусу особи. Римляни розрізняли *cives Romani* (громадян), *peregrini* (іноземців) та *latini* (мешканців латинських колоній), кожна з яких мала визначений правовий статус [12; с. 135-136].

Найважливішим міжнародно-правовим інститутом римського права був *jus gentium* (право народів) – система норм, які застосовувалися до іноземців та регулювали транскордонні торгові та майнові відносини [13, с. 7-8]. Це право мало квазіміжнародний характер і стало попередником сучасного приватного міжнародного права. Через *praetor peregrinus* (претор для іноземців) здійснювалося судочинство для вирішення суперечок між

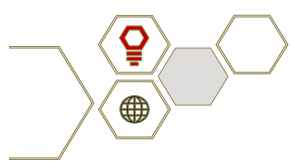
громадянами Риму та чужинцями. Таким чином, іноземець у Римі мав доступ до правового захисту в імперському правовому полі.

Крім того, римське право визнавало інститути екстрадиції, видачі біженців, права притулку, що формалізувалися в міждержавних договорах (*foedera*). Відомі численні приклади угод, які передбачали повернення втікачів або захист окремих осіб, що мали політичне чи релігійне значення [14; с. 199].

У період пізньої імперії, особливо з поширенням християнства, у римському правопорядку з'являються ідеї універсальності людської гідності, захисту вразливих категорій осіб – полонених, жінок, рабів [15; с. 205]. Зокрема, у працях пізньоантичних юристів з'являється поняття *humanitas* як підґрунтя для гуманного ставлення до іноземця чи ворога, що стало морально-правовим передвісником міжнародного гуманітарного права.

Таким чином, у греко-римському світі відбувається поступовий перехід від обмеженого правового режиму для іноземців до формування правових механізмів, що визнають за особою певний обсяг юридичної суб'єктності у міжнародному контексті. Особливо це стосується сфери економічних, судових та воєнних відносин. Саме тут вперше з'являються не лише нормативні обмеження, але й гарантії – зародки універсальних прав індивіда у зовнішньополітичному вимірі.

Аналіз історичних джерел та практик провідних стародавніх цивілізацій дає змогу сформулювати важливе узагальнення: в міжнародному праві стародавньої доби індивід, за рідкісним винятком, не розглядався як повноцінний суб'єкт міжнародно-правових відносин у сучасному розумінні цього поняття. Його правове становище визначалося зовнішніми факторами – статусом держави, до якої він належав, метою його перебування в іншій політичній спільноті, соціальним походженням, релігійною належністю або політичною роллю. Тобто особа залишалася передусім об'єктом міжнародного права, а не його носієм.

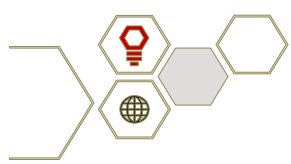

Однак, попри це, у стародавніх правових системах поступово накопичувалися елементи, що дозволяють говорити про функціональну суб'єктність індивіда. У певних ситуаціях – як-от під час дипломатичних місій, торгівлі, заручництва, надання притулку або виконання міждержавних договорів – індивід міг виступати адресатом міжнародно-правових норм або навіть бути включеним у структуру зобов'язань сторін. Це особливо помітно в договірній практиці хетів, дипломатичній культурі Єгипту, правовій системі Риму та соціально-релігійній нормативності Ізраїлю.

Так само і практики екстрадиції, дипломатичної недоторканності, захисту іноземців у суді, ритуалізованого поводження з полоненими – хоча і не мали універсального характеру – створювали простір, у якому особа визнавалася носієм певного правового статусу на міжнародному рівні. При цьому важливо розуміти, що ці форми захисту були не наслідком визнання цінності особи як такої, а радше похідними від статусу індивіда як інструмента політичного, економічного або сакрального впливу.

На особливу увагу заслуговує юридична спадщина Римської імперії. Саме римське право створило категорії, що стали основою для подальшого формування міжнародно-правової суб'єктності індивіда – зокрема через розвиток інституту *jus gentium*, що передбачав рівне ставлення до іноземців у приватних правовідносинах, і розмежування між громадянами, латинами та переїзцями. У межах цієї системи з'являється уявлення про можливість правового регулювання взаємодії не лише між державами, а й між людьми з різних держав.

Таким чином, стародавній світ, попри домінування державоцентричної моделі, заклав концептуальні підвалини для еволюції міжнародного права в антропоцентричному напрямі. Поступове розширення практик, які стосувалися конкретних осіб у міжнародному контексті, свідчить про зародження тенденції до юридичної індивідуалізації міжнародного права, що згодом стане фундаментом для ідей природного права, прав людини та

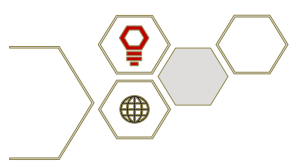
міжнародного гуманітарного права. Таким чином, хоча у стародавню добу індивід здебільшого залишався об'єктом міжнародного права, саме в цьому періоді можна побачити витоки його майбутньої суб'єктності, які в подальші епохи зазнали інституційного закріплення.

Висновки. Дослідження правового становища індивіда в міжнародному праві стародавньої доби дозволяє сформулювати кілька принципових висновків, важливих як для історико-правової науки, так і для глибшого розуміння генези сучасного міжнародного правопорядку.

По-перше, поняття «міжнародного права» у стародавню добу було умовним і фрагментарним. Воно не мало кодифікованої форми чи загальноприйнятої системи, але проявлялося через практики дипломатії, воєнних дій, укладення міждержавних договорів, правил поведження з іноземцями, полоненими, послами. Ці практики формували первинний правовий простір, у межах якого індивід починав виступати об'єктом – а згодом і частково суб'єктом – правового регулювання.

По-друге, правове становище індивіда в стародавніх цивілізаціях (Месопотамія, Єгипет, Хеттське царство, Ізраїль, Фінікія, Греція, Рим) визначалося не універсальними нормами, а специфікою політичної системи, релігії, рівнем юридичної думки та потребами державної влади. У більшості випадків індивід залишався залежним від статусу своєї держави або соціального становища, не маючи гарантованих міжнародно-правових прав.

По-третє, протягом стародавньої доби сформувалися окремі інститути, що стали фундаментом для подальшої еволюції міжнародно-правового захисту особи. Йдеться про дипломатичні імунітети, інститут заручників, правила ведення війни, обмежене визнання прав іноземців, правовий захист купців, зародки процедури екстрадиції, а також право притулку. У Римі з'являється *jus gentium* – одна з перших систем, що визнає універсальні норми для іноземців, незалежно від громадянства.

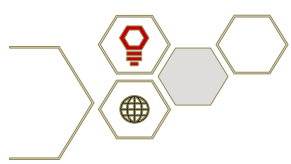

По-четверте, хоча індивід у стародавню добу не мав міжнародно-правової суб'єктності в повному сенсі, саме у цей період починає відбуватися процес інституціоналізації його присутності у міжнародному правопорядку. Від об'єкта політичних рішень він поступово трансформується в носія юридично значимого статусу – передусім як адресат зобов'язань сторін у міждержавних договорах, а також як суб'єкт торговельних і судових процедур.

Отже, правове становище індивіда в міжнародному праві стародавньої доби можна охарактеризувати як перехідне між повною правовою залежністю від держави і формуванням автономної юридичної ролі. Саме на цьому етапі зароджуються фундаментальні ідеї, які в подальшому стануть основою міжнародного гуманітарного права, інститутів захисту прав людини та визнання особи як суб'єкта міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум для студентів напряму підготовки 6.030202 - «Міжнародне право» / О.А. Гавриленко, Л.В. Новікова, Т.Л. Сироїд. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 676 с.
2. Буткевич О.В. Міжнародне право Стародавнього Світу: монографія. Київ: Україна. 2004. 864 с.
3. Nussbaum Arthur. A Concise History of the Law of Nations. New York: Macmillan, 1954. 376 с.
4. Історія держави і права зарубіжних країн: хрестоматія-практикум: навч. посіб. / за заг. ред. О.М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Майдан, 2023. 904 с.
5. Добош Ю.О. Правовий статус фізичної особи в Стародавньому Єгипті: цивільно-правовий прояв. *Часопис Київського університету права*, 2023, № 1. С 25-29.
6. Тітов Є.Б. Правова природа та проблеми кваліфікації захоплення заручників у міжнародному кримінальному праві: дис... канд. юрид. наук:

12.00.11 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 195 с.

7. Cybichowski S. Das antike Völkerrecht Zugleich ein Beitrag zur Konstinktion des modernen Völkerrechts. Breslau: Verlag von M. & H. Marcus, 1907. 122 S.

8. Лиман С.І., Парфіненко А.Ю. Історія міжнародних відносин та дипломатії (довестфальська доба): навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2024. 700 с.

9. Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права: монографія. Харків: Парус, 2006. 352 с.

10. Шередько О.М. Внесок Герша Лаутерпахта у розвиток концепції прав людини у міжнародному публічному праві: дис. ... докт. філос. : 29 «Міжнародні відносини» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. 208 с.

11. Левчук М.В. Механізм захисту прав іноземців у Стародавній Греції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 2023. № 123(4). С. 30-36.

12. Денисенко В.В. Регламентация правового статусу іноземців у Стародавньому Римі. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 128–137.

13. Денисенко В.В. Jus gentium: проблема становлення міжнародного права в Стародавньому Римі. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових статей. Юридичні науки*. 2010. № 3. С. 7–12.

14. Bederman D. International Law in Antiquity. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 322 p.

15. Гавриленко О.А., Реньов Є.В. Становлення та розвиток передумов міжнародно-правового захисту вразливих груп населення: історико-юридичний дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 202–211.